

Barbara Dembowska

Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

UBEZPIECZENIA NA ŻYCIE W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH – WYBRANE ASPEKTY

1. Wstęp

Podjęty w 1989 r. proces transformacji polskiej gospodarki wywiera istotny wpływ na sytuację ekonomiczną gospodarstw domowych. W celu analizy potrzeb społeczeństwa zachodzi konieczność ciągłej analizy (monitoringu) budżetów polskich rodzin. Podstawowym źródłem wiedzy w tym zakresie są stałe badania prowadzone przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) oraz jego jednostki terenowe.

Zakłady ubezpieczeń, prowadząc działalność, powinny się koncentrować nie tylko na analizie wskaźników gospodarczych, lecz także wziąć pod uwagę sytuację gospodarstwa domowego i wówczas sporządzić profil klienta wchodzącego w skład tego gospodarstwa. Głównymi ekonomicznymi czynnikami, które mogą decydować o indywidualnej skłonności do zawierania ubezpieczeń na życie są osiągane dochody i ceny, czyli wysokości składek ubezpieczeniowych [Rudnicki 2000, s. 110-165].

Przedstawiciele towarzystw ubezpieczeniowych warunkują możliwość wykupienia polisy na życie sytuacją ekonomiczną ludności [Barańska 2003, s. 15]. Rosnące bezrobocie pogarsza warunki bytowe polskich rodzin i często zmusza je do rezygnacji z ubezpieczenia na życie. Panuje opinia, że osoba, która traci pracę, najpierw sięga po oszczędności zgromadzone w domu, następnie sięga po środki zgromadzone w banku, a gdy one się wyczerpią, decyduje się na rozwiązanie lokat długoterminowych, a więc i polis na życie.

Przedmiotem niniejszej pracy jest analiza zmian w zakresie korzystania przez gospodarstwa domowe z różnych dobrowolnych form ubezpieczeń na życie. Głównym źródłem danych statystycznych, stanowiących podstawę opracowania, są wyniki badań przeprowadzonych przez GUS w roku 1998 i 2004 na próbie gospodarstw domowych biorących udział w badaniu budżetów gospodarstw domowych [*Ubezpieczenia osobo-*

we i majątkowe... 1998; 2004]. Spośród wielu zagadnień ujętych w tych analizach niniejszy artykuł koncentruje się na obserwacji zakresu korzystania przez gospodarstwa domowe z dobrowolnych ubezpieczeń na życie, w zależności od przynależności członków gospodarstw do grupy społeczno-ekonomicznej.

W obydwóch etapach badania kategoria „ubezpieczenia na życie” rozumiana jest zgodnie z Ustawą o działalności ubezpieczeniowej z dnia 28 lipca 1990 r. i uwzględnia następujące rodzaje [Ustawa... 1990]: ubezpieczenia na życie, ubezpieczenia na życie z funduszem inwestycyjnym, ubezpieczenie rentowe, ubezpieczenie posagowe, ubezpieczenie wypadkowe i chorobowe.

W nowej Ustawie o działalności ubezpieczeniowej dwa rodzaje ubezpieczeń działu I określono inaczej [Ustawą... 2003]. Zamiast kategorii „ubezpieczenia na życie związane z funduszem inwestycyjnym” przyjęto nazwę „ubezpieczenia na życie związane z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym” oraz „ubezpieczenia posagowe (zaopatrzenia dzieci)” zmieniono na „ubezpieczenia posagowe i zaopatrzenia”.

W zależności od tego, ile osób jest objętych ochroną, czyli od sposobu zawierania umów, w analizach dokonano podziału na ubezpieczenia grupowe (zbiorowe) oraz ubezpieczenia indywidualne.

2. Przegląd badań dotyczących budżetów gospodarstw domowych

Dotychczas problem ubezpieczeń gospodarstw domowych nie był przedmiotem pogłębionych obserwacji. Większość analiz koncentruje się na danych publikowanych przez GUS, głównie pochodzących z badań budżetów gospodarstw domowych.

Statystyka publiczna dotycząca badania budżetów gospodarstw domowych jest podstawą bardziej złożonych analiz prowadzonych przez różne ośrodki naukowe. Szczegółową analizę, opartą na danych GUS-u, zmian poziomu i struktury oraz zróżnicowania dochodów i wydatków, a także oszczędności gospodarstw domowych w latach 1993-1996 przeprowadziła L. Deniszczuk [1996, s. 331-363]. Do najważniejszych zaobserwowanych zmian w badanym okresie zaliczyła przyspieszenie dynamiki wzrostu dochodów realnych przy stabilnym poziomie wydatków, co pozwoliło na odbudowanie oszczędności gospodarstw domowych. Autorka zauważyła także, że utrwały się różnice w poziomie dochodów i wydatków między gospodarstwami w poszczególnych grupach społeczno-ekonomicznych. Najwyższe dochody i wydatki, w porównaniu ze średnimi całej populacji gospodarstw, osiągały gospodarstwa domowe pracowników zatrudnionych na stanowiskach nierobotniczych, a najniższe – gospodarstwa osób utrzymujących się z niezarobkowych źródeł.

J. Perek-Białas podjęła próbę przeprowadzenia segmentacji polskich gospodarstw domowych na podstawie informacji z badania budżetów gospodarstw domowych przeprowadzonego przez GUS w 1995 r. [2000, s. 23-36]. Stosując jedną z technik statystyki wielowymiarowej – analizę skupień – autorka badała udział

poszczególnych kategorii wydatków w wydatkach ogółem. Analizę ograniczono do wydatków na: żywność, używki, odzież i obuwie, utrzymanie mieszkania, usługi medyczne, transport, kulturę i edukację. W badaniu nie uwzględniono sfery korzystania z innych usług, związanych z ochroną życia i zdrowia, w tym ubezpieczeń. Zastosowana metoda pozwoliła na wyodrębnienie pięciu homogenicznych grup gospodarstw domowych pod względem wydatków oraz określenie niektórych cech społeczno-ekonomicznych i demograficznych charakteryzujących te gospodarstwa.

Dotychczas przeprowadzono niewiele badań koncentrujących się łącznie na problematyce gospodarstw domowych i ubezpieczeń. Problem zakresu korzystania gospodarstw domowych z różnorodnej ochrony ubezpieczeniowej podjęty został w badaniu *Diagnoza społeczna 2003. Warunki i jakość życia Polaków* [2003]. Analiza wykazała, że gospodarstwa domowe najczęściej korzystają z grupowych ubezpieczeń na życie na niskie sumy ubezpieczenia. Ich inicjatorami są pracodawcy. Autorzy raportu obserwują ponadto wpływ sytuacji dochodowej na posiadanie produktów ubezpieczeniowych.

Badanie gospodarstw domowych w aspekcie ubezpieczeń przeprowadzone zostało przez R. Lisowskiego. Celem analiz było określenie, jaką część w zebranych przez zakłady ubezpieczeń składkach stanowią składki płacone przez gospodarstwa domowe. Wyniki badań wskazały, że wyższy poziom popytu na ubezpieczenia osobowe i majątkowe w gospodarstwach domowych jest powodowany takimi czynnikami, jak: większe rozchody, mniejsza liczba osób pobierających świadczenia społeczne, mniejsza liczba osób użytkujących gospodarstwo rolne, większa liczba osób pracujących na własny rachunek, mniejsza liczba dzieci płci żeńskiej w wieku 3 do 6 lat i przynależność do określonej grupy społeczno-ekonomicznej [Lisowski 2001, s. 46-59].

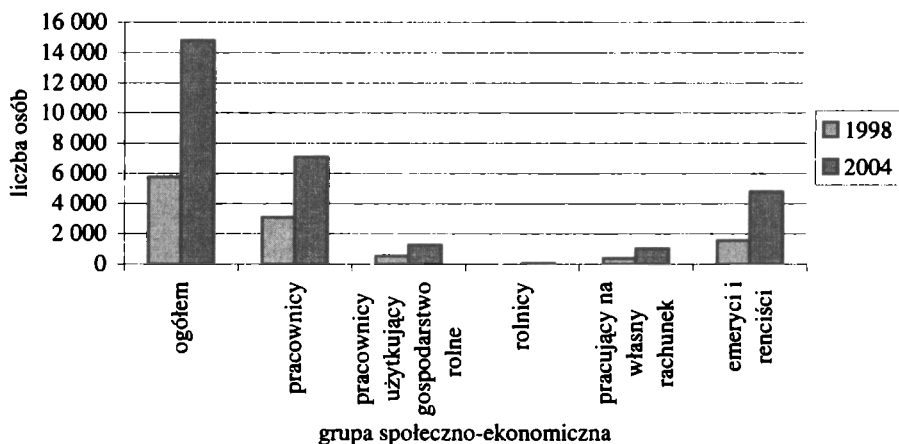
Jednym z ciekawszych obszarów badawczych GUS-u było badanie modułowe, zrealizowane przy okazji badania budżetów gospodarstw domowych, na temat *Ubezpieczenia osobowe i majątkowe w gospodarstwach domowych*, przeprowadzone dwukrotnie: w roku 1998 oraz w roku 2004. Celem badań było m.in.: uzyskanie informacji na temat znajomości zakładów i instytucji ubezpieczeniowych, korzystania przez gospodarstwa z różnych form ubezpieczeń oraz przyczyn zawierania ubezpieczeń i czynników ograniczających korzystanie z nich.

3. Zakres korzystania z ubezpieczeń na życie przez gospodarstwa domowe

Wyniki badań przeprowadzonych przez GUS pozwalają na analizę zróżnicowania udziału poszczególnych grup ludności na rynku ubezpieczeniowym. W roku 1998 blisko 50% gospodarstw domowych objętych badaniem zawierało przynajmniej jedną polisę na życie, a w roku 2004 posiadanie ubezpieczenia na życie zgłosiło blisko 70% badanych gospodarstw domowych. Wskaźnik ten był zróżnicowany w zależności od przynależności do grupy społeczno-ekonomicznej.

Biorąc pod uwagę źródło utrzymania gospodarstw domowych, do których należeli respondenci, można zauważyć, że w 1998 r. największy był udział osób ubezpieczonych na życie w gospodarstwach domowych pracowników (56%) oraz emerytów i rencistów (52%). W roku 2004 ubezpieczenia na życie najpopularniejsze były w gospodarstwach domowych pracowników (84%) oraz gospodarstwach osób pracujących na własny rachunek (71%). Około 60% gospodarstw domowych emerytów i rencistów zadeklarowało posiadanie ubezpieczenia na życie w roku 2004. Polisy na życie cieszyły się niewielkim zainteresowaniem wśród gospodarstw pracowników użytkujących gospodarstwo rolne (7,6%) oraz rolników (10,9%).

W latach 1998-2004 liczba osób deklarujących posiadanie ubezpieczenia na życie w badanych gospodarstwach domowych zwiększyła się o ponad 9 tys., co daje 2,5-krotny wzrost posiadaczy polisy na życie w ciągu sześciu lat (rys. 1).

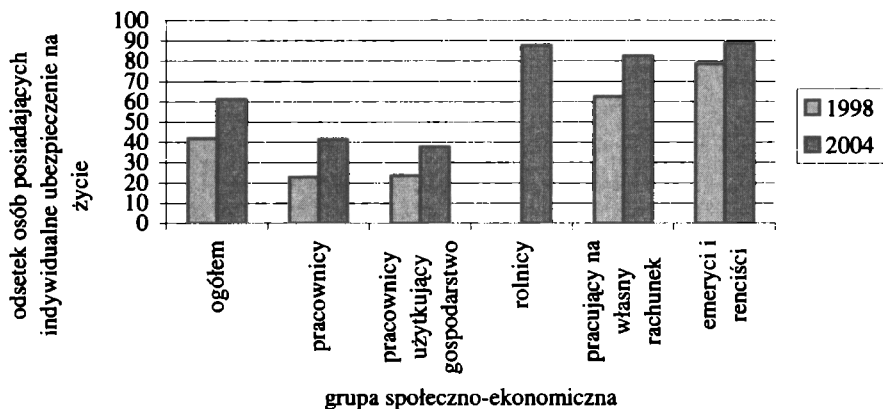

Rys. 1. Liczba osób posiadających ubezpieczenie na życie w latach 1998 i 2004 według grup społeczno-ekonomicznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Ubezpieczenia osobowe i majątkowe... 1998, s. 59; 2004, s. 57].

Częstotliwość korzystania z ubezpieczeń była różna i wynikała z przynależności do klasy gospodarstwa domowego. Największy przyrost polis, ponadtrzykrotny, zaobserwowano w rodzinach emerytów i rencistów. Wśród przedsiębiorców odnotowano ponad 2,5-krotny wzrost liczby osób korzystających z dobrowolnego ubezpieczenia. Ponaddwukrotnie więcej polis odnotowano w gospodarstwach domowych pracowników i pracowników użytkujących gospodarstwo rolne. Ze względu na brak danych w roku 1998 dla gospodarstw domowych rolników analiza porównawcza tej grupy społeczno-ekonomicznej nie może być przeprowadzona.

Zakres korzystania z ubezpieczeń kształtował się nieco inaczej, w zależności od tego, ile osób było objętych ochroną ubezpieczeniową. W analizowanym okresie zwiększeniu się liczby posiadaczy polis indywidualnych towarzyszył spadek odsetka osób objętych ubezpieczeniem grupowym (rys. 2 i 3).

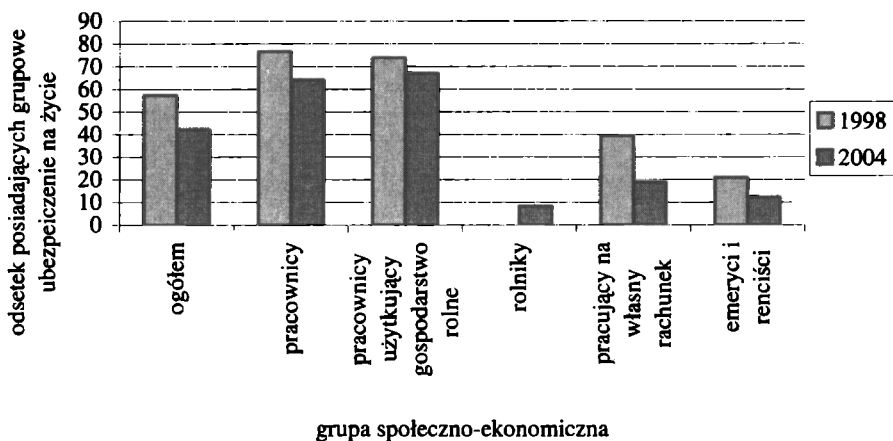

Rys. 2. Osoby posiadające indywidualne ubezpieczenie na życie w latach 1998 i 2004 według grup społeczno-ekonomicznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [*Ubezpieczenia osobowe i majątkowe...* 1998, s. 59; 2004, s. 66].

Jak wynika z rys. 2, największą dynamiką cechowały się gospodarstwa domowe osób pracujących na własny rachunek (20%) oraz pracowników (wzrost o blisko 20%). O około 17% zwiększył się odsetek posiadaczy polisy na życie w gospodarstwach domowych pracowników, a 10% wzrostu odnotowano w rodzinach emerytów i rencistów.

W analizowanym okresie zmniejszył się natomiast odsetek posiadaczy grupowego ubezpieczenia na życie (rys. 3).

Rys. 3. Osoby posiadające grupowe ubezpieczenie na życie w latach 1998 i 2004 według grup społeczno-ekonomicznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [*Ubezpieczenia osobowe i majątkowe...* 1998, s. 59; 2004, s. 66].

Jak pokazano na rys. 3, największy spadek odsetka posiadaczy polis grupowych odnotowano wśród pracujących na własny rachunek (o 20%). Nieco mniejsza dynamika cechowała gospodarstwa emerytów i rencistów oraz pracowników (po ok. 10%). Najmniejszy spadek zauważyć można wśród pracowników użytkujących gospodarstwo rolne – niespełna 10%.

W obydwóch etapach badania pytano ankietowanych o przyczyny zawierania ubezpieczeń na życie. Głównym czynnikiem decydującym o zawieraniu ubezpieczeń na życie była obawa o przyszłość. Została ona wymieniona przez blisko 62% gospodarstw posiadających ubezpieczenie na życie w roku 1998 oraz przez ok. 68% rodzin w roku 2004. Nieco inaczej kształtował się rozkład odpowiedzi w zależności od formy posiadanego ubezpieczenia.

Głównymi przyczynami decydującymi o zawarciu indywidualnych ubezpieczeń na życie były: obawa o przyszłość – wymieniło ją 61,4% gospodarstw w roku 1998 i 67,3% w roku 2004, oraz zabezpieczenie dochodów w przyszłości – 13% gospodarstw w pierwszym etapie badania i 11,4% w drugim etapie badania.

Gospodarstwa domowe zawierały ubezpieczenia grupowe głównie w obawie o przyszłość. Ta przyczyna wymieniona została przez 62% gospodarstw domowych w 1998 r. i 68,3% w roku 2004. O wiele mniej rodzin przyznało, że głównym czynnikiem skłaniającym do wykupu ubezpieczenia było zabezpieczenie dochodów w przyszłości, odpowiednio 10 i 7,4%. Niewielki wpływ na decyzje o zakupie ubezpieczenia miały takie czynniki, jak: reklama, zapewnienie dzieciom startu finansowego czy przykre doświadczenia w rodzinie lub otoczeniu.

4. Podsumowanie

Przeobrażenia dokonujące się w polskim systemie zabezpieczenia społecznego sprawiły, że problem posiadania i gromadzenia oszczędności nabiera szczególnego znaczenia. Wdrażana od 1999 r. reforma miała na celu uaktywnić gospodarstwa domowe, rozbudzić potrzebę zagwarantowania bezpieczeństwa materialnego i podjęcia odpowiednich działań w okresie aktywności zawodowej. Jedną z proponowanych form oszczędzania na przyszłe cele emerytalne były dobrowolne ubezpieczenia na życie.

Jak pokazała przeprowadzona analiza, gospodarstwa domowe stanowią obecnie liczną grupę klientów towarzystw ubezpieczeniowych. O zakresie korzystania z dobrowolnych ubezpieczeń na życie decyduje przynależność do określonej grupy społeczno-ekonomicznej. W ciągu sześciu lat odsetek gospodarstw domowych korzystających z różnych form dobrowolnego ubezpieczenia na życie zwiększył się o 20%, a liczba osób korzystających z różnych form ubezpieczeń na życie zwiększyła się blisko 2,5-krotnie. Wzrost ten jest wynikiem większego zainteresowania ubezpieczeniami indywidualnymi. W badanym okresie zmalała natomiast popularność ubezpieczeń grupowych.

Przedstawiciele badanych gospodarstw domowych uświadamiają sobie potrzebę korzystania z różnych form ubezpieczeń na życie zarówno indywidualnych, jak i grupowych. Głównymi czynnikami decydującymi o zakupie polisy jest obawa o przyszłość i zabezpieczenie dochodów w przyszłości.

Można przypuszczać, że rynek ubezpieczeniowy w Polsce będzie się rozwijał. Sprzyjać temu będzie konieczność zaangażowania gospodarstw domowych w dodatkowe zabezpieczenie emerytalne w ramach tzw. III filara.

Literatura

- Barańska J., *Ubezpieczenia emerytalne i na życie. Część 1*, „Gazeta Prawna” 2003, 32.
- Deniszczuk L., *Dochody, wydatki, oszczędności gospodarstw domowych*, [w:] *Polityka społeczna w latach 1994-1996. Procesy regulacyjne i ich potencjalne skutki*, Raport IPISS, zeszyt nr 11, Warszawa 1996, s. 331-363.
- Deniszczuk L., Sędzimir K., *Gospodarstwa domowe na rynku ubezpieczeń*, „Przeгляд Ubezpieczeń Społecznych i Gospodarczych” 2000 nr 3, s. 3-13.
- Diagnoza społeczna 2003. Warunki i jakość życia Polaków*, cz. 2, „Gazeta Ubezpieczeniowa” 2003 nr 45(240).
- Lisowski R., *Ubezpieczenia gospodarstw domowych*, „Wiadomości Statystyczne” 2001 nr 12, s. 46-59.
- Perek-Białas J., *Określenie homogenicznych grup gospodarstw domowych według konsumpcji*, „Wiadomości Statystyczne” 2000 nr 11, s. 23-36.
- Rudnicki L., *Zachowanie konsumentów na rynku*, PWE, Warszawa.
- Ubezpieczenia osobowe i majątkowe w gospodarstwach domowych w 1998 r.*, GUS, Warszawa 1998.
- Ubezpieczenia osobowe i majątkowe w gospodarstwach domowych w 2004 r.*, GUS, Warszawa 2004.
- Ustawa o działalności ubezpieczeniowej z dnia 28 lipca 1990 r. (DzU nr 50, poz. 344).
- Ustawa o działalności ubezpieczeniowej z dnia 22 maja 2003 r. (DzU nr 124, poz. 1151).

LIFE INSURANCE PRODUCTS IN HOUSEHOLDS – SOME ASPECTS

Summary

This article presents an analysis of having life insurance products in Polish households. There are used the results of research made from Central Statistical Office in Poland in 1998 and 2004. The analysis pointed increase number of individual life insurance products and decrease number of group life insurance products in Polish households in this period. This paper presents, that the main reason of buying life insurance products is anxiety of the future also.